Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Mart 2019, Sayı 14
(Sayfa 241-257)

On Dokuzuncu Yüzyılda Güney Afrika'da Bir Osmanlı Alimi Ebubekir Efendi

Yusuf YIKMAZ*

Özet

Güney Afrika ve Ümit Burnu 15. asrın sonlarından itibaren; Portekiz, Hollanda, İngiltere gibi Batılı ülkelerin sömürgesi olmuş ve bulunduğu coğrafi konum sebebiyle de sömürgecilerin dikkatini her daim üzerine çekmiştir. Bölgede yaşayan Müslümanların varlığının ise 16. asra kadar dayandığı bilinmektedir. Yine Osmanlı Devleti'nin 16. asır ve sonrasında Uzakdoğu, Cava ve Güney Afrika dolayları ile ilgilendiği ve ilişki kurmaya çalıştığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu bölge ile doğrudan ilişkisi ise 19. asırda bölge Müslüman halkının ve İngiltere'nin talepleri üzerine Osmanlı Devleti'nin Ebubekir Efendi'yi göndermesiyle gerçekleşmiştir. Çeşitli dini konularda ihtilafa düşen ve kendi aralarında çatışan Müslümanlar çareyi İngiltere aracılığı ile Osmanlı'dan bir alim istemekte bulmuşlardı. Bu gelişmeler üzerine Güney Afrika'ya gönderilen Ebubekir Efendi 1862 yılında Cape Town'a ulaşmış ve Müslüman halk arasındaki ihtilafları çözmeye çalışmıştır. Güney Afrika tarihinde Osmanlı Devleti'nin ve gönderdiği Ebubekir Efendi'nin izleri bugün dahi canlılığını korumaktadır. Ebubekir Efendi'nin yolculuğu ve Ümit Burnu'nda yaptığı faaliyetler Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik etkilerini anlamak bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ebubekir Efendi, Güney Afrika, Osmanlı Devleti, Ümit Burnu, Cape Town.*

Abubakr Effendi: An Ottoman Scholar in South Africa in the Nineteenth Century

Abstract

Since the end of the 15th century, South Africa and Cape of Hope has become a colony of Western countries such as Portugal, Netherland and the United Kingdom, and it has always kept the attention of the colonists due to its geographical location. It is known that the existence of the Muslim population in the region dates back to the 16th century. It is known that the Ottoman Empire was interested in the Far East, Javanese and South Africa regions in the 16th century and then trying to establish a relationship. The direct relationship between the Ottoman Empire and South Africa in the 19th century, upon the request of the Muslim people and England, was formed by sending Abubakr

* Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı.

Effendi. The Muslims, who have been in conflict with various religious issues have found the remedy to ask a scholar from the Ottoman Empire through England. After all, Abubakr Effendi reached Cape Town in 1862 and tried to resolve the conflicts among the Muslim people. The traces of the Ottoman Empire and the Abubakr Effendi are still alive in South African history. Abubakr Effendi's journey and the activities he performed at the Cape of Good Hope provide important clues for understanding the effects of the Ottoman Empire on the region.

***Keywords**: Abubakr Effendi, South Africa, Ottoman Empire, Cape of Good Hope, Cape Town.*

Giriş: Ana Hatlarıyla Güney Afrika'da Misyonerlik Tarihi, İslam ve Osmanlı

On beşinci yüzyılın sonlarına doğru eski ticaret yollarının Müslümanların eline geçmesi, Avrupalıların yeni bir ticaret yolu bulmalarını zorunlu kılmıştı. Kilisenin desteği ile birlikte yeni yollar ve kıtalar keşfetmek için Avrupa'dan birçok kâşif ve denizci yola çıkmıştır. Güney Afrika'nın en güneyinde bulunan Ümit Burnu'nu ilk keşfeden ve Avrupa'ya tanıtan Vasco Da Gama 1497-1499 yılları arasında kendisine kılavuzluk yapan Ahmet b. Macid'in de yardımıyla Ümit Burnu yolunu dolaşmış ve ardından da Mozambik'te ilk Portekiz sömürgeciliğini başlatmıştı.[1]

On yedinci yüzyılda Ümit Burnu'na Hollandalılar hâkim olmuş ve burada Hollanda Doğu Hindistan Şirketi sömürge valiliğini kurmuşlardır. Sonrasında ise Hollanda'nın güç kaybetmesi ile birlikte bölgede İngilizler de hâkim olmaya çalışmış ve Hollandalılarla mücadele etmişlerdir. Birkaç defa el değiştiren Ümit Burnu 1814 Paris Barış Antlaşması ile İngiltere'ye bırakılmıştır.[2]

Afrika kıtasında bu gelişmelerle birlikte misyonerlik faaliyetleri de başlamıştır. Hristiyanlığın yayılması amacıyla kilise desteğini hiç esirgemiştir. Öyle ki Vatikan, dünyayı o dönemde kendine bağlı iki güçlü devlet olan İspanya ve Portekiz devletleri arasında, kuzey ve güney yarım küre olarak ikiye bölüp, işgal edecekleri yerleri Hristiyanlaştırmak şartıyla bu iki devlete tapuladığını açıklamıştır.[3] Misyonerlik faaliyetlerinin en önemli ağlarından biri Ümit Burnu

[1] Ahmet Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.
[2] Erna Oliver, Willem H. Oliver, "The Colonisation of South Africa: A Unique Case", *HTS Theological Studies*, 2017, s. 5.
[3] Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. 6, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1978, s. 287.

olmuştur. Bu bölge hem Atlas Okyanusu hem de Hint Okyanusu istikametinde güneyden kuzeye doğru İngiliz, Alman ve Amerikan misyonerlik ağını oluşturur. Ümit Burnu'ndaki bu yoğun misyonerlik faaliyetleri bölge halkının Hristiyanlaşmasında çok etkili olmuştur. Buna karşın İslam devletlerinin Afrika'nın en uç kısımları olan bu bölgelere olan ilgisizliği ve uzaklığı, İslam'ın buralara yayılmasını zorlaştırmıştır. Müslümanların Cape Town'a ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemekle beraber, Hollandalıların burada sömürgeciliği başlattıkları 1652-1662 yıllarında bu bölgede bulundukları tahmin edilmektedir. Cape Town'daki Müslümanların büyük bir çoğunluğunun, adalar ülkesi olan Endonezya'dan getirilen siyasi mahkûm ve kölelerin torunlarından oluştuğunu söylemek mümkündür.[4]

Güney Afrika'ya dair çalışmalarıyla tanınan Sonn'a göre Güney Afrika'daki ilk Müslümanlar, Hollandalı sömürgecilerin 1677'den itibaren daha çok Hindistan, Endonezya, Malezya ve Sri Lanka'dan getirdikleri kölelerden oluşmaktaydı. Güney Afrika'da İslam'ın temelini atan şahıs olarak ise Prens Şeyh Yusuf'un adı geçmektedir. Makassar'lı Prens Şeyh Yusuf Malezya'nın Hollandalılar tarafından sömürgeleştirilmesine karşı direnişe önderlik ettiği için Güney Afrika'ya sürülmüştür.[5]

Mekke'de okumuş bir Halveti şeyhi olan Makassarlı Prens Yusuf Hollandalılara karşı uzun bir süre Makassar Krallığı'nın bağımsızlığı için savaşmış, Cape Town'a sürgün edilmiş ve burada Müslümanları etrafında toplamıştı. Burası Güney Afrika'da Müslümanların oluşturduğu ilk ortak yerleşim yeri olmuştu. Şeyh Yusuf sonrasında Güney Afrika'da Müslümanların önderi olan bir başka önemli şahıs ise Tuan Guru (Büyük Hoca) olarak anılan İmam Abdullah Kadı Abdüsselam'dı.[6] Hollandalılardan sonra İngiliz yönetiminde rahat bir nefes alan bölge Müslümanları ve Tuan Guru 1794 yılında Cape Town'daki "Evvel Mescidi" olarak bilinen ilk mescidi inşa etmişlerdi. Bölgede Müslümanlar dini referansları

---

[4] Ahmet Kavas, "Afrika'da Misyonerlik Faaliyetleri", *Dinler Tarihi Araştırmaları 3,* Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2001, s. 448.

[5] Tamara Sonn, "Güney Afrika'da İslami Çalışmalar", *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1994, C. 2, s. 123.

[6] Ephraim C. Mandivenga, "The Cape Muslims and The Indian Muslims of South Africa: A Comparative Analysis", *Journal of Muslim Minorty Affairs*, Published by Tylor and Francis, London, 2000, Vol. 17, s 347.

Hindistan, Endonezya ve Malezya'dan edinmişler ve buralardaki İslam anlayışı, merkeze olan uzaklığın ve iletişimsizliğin etkisi ile kendine has bir şekil almıştır.[7]

Osmanlı Devleti'nin Güney Afrika Siyaseti, Fetihler ve Eserler

Uzakdoğu'daki Cava, Sumatra, Singapur gibi bölgelerde yaşayan Müslümanlarla Osmanlı Devleti'nin ilgisi 16. yüzyıla kadar uzanır. Uzun yıllar boyunca Avrupalı devletlerin ve misyonerlerin boyunduruğu altında yaşayan bölge Müslümanları İslam halifesine tabi olmakla sıkıntılarının giderileceği inancındaydılar. Osmanlı devleti kendi iç işleriyle uğraşmaktan bu denli uzaktaki Müslüman toplulukların yaralarını sarmada yeterince etkili olamamıştır. Bununla birlikte Sultan Abdülhamid'in izlediği politikalar sonucu Bölge Müslümanları ile daha yakın ilişkiler kurulmuştur.[8]

1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus harbinde Güney Afrika Müslümanlarının İstanbul'a yardım gönderdiği de bilinmektedir. Her ne kadar Osmanlı Devleti kendi topraklarında ortaya çıkan büyük karışıklıklarla uğraşsa da çok uzak bölgelerdeki Müslüman topluluklarla bir gönül bağı olduğu aşikardır. 1856'da bölgede İngiltere Krallığı'nın hakimiyet kurmasından sonra, çoğunluğu Cava ve civar bölgelerden olmak üzere Ümit Burnu'na gelip yerleşen Müslümanlar, Osmanlı'dan dini konularda yardım istemişlerdir. Bölge Müslümanları, İslam dinini yıllarca merkezden kopuk ve yanlış bir algıyla yaşamışlardı. Hacca gidip kutsal topraklarda gerçek dini öğrenen bazı Müslümanların durumu fark etmesiyle, Ümit Burnu'ndaki Müslüman topluluğu kendi aralarında önü alınamayan tartışmalara ve yer yer de çatışmalara girmiştir. Osmanlıdan ise bu durumun düzeltilmesi için yardım talep etmişlerdir. Bu durumun düzeltilmesi için ise Osmanlı Devleti Ebubekir Efendi'yi gönderecektir. [9]

Esasında Osmanlı Devleti Güney Afrika ve civarındaki gelişmelere tümüyle seyirci kalmamıştı. Kanuni Dönemi ve sonrasında; Hint Okyanusu'na Selman Reis, Rıdvanoğlu Mustafa Reis, Hadım Süleyman Paşa, Abdurrahman Bey, Piri Reis, Murad Reis, Seydi Ali Reis gibi onlarca denizci gönderilmiştir. Portekizliler Hint

---

[7] Jacobus A. Naude, "Güney Afrika'da Tasavvufa Karşı Muhalefetin Tarihsel Seyri", Çev, Orhan Ş. Koloğlu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2003, C. 12, s. 434.; Uçar, *a.g.e.*, s. 72.
[8] Ömer Lütfi, Haz. Hüseyin Yorulmaz, *Yüz Yıl Önce Güney Afrika*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 12.
[9] Ahmet Kavas, "Afrika'da İslam'ın Yaşatılmasında Türkler'in Hayati Önemi", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu*, Isparta, 2007, s. 90.

Okyanusu'nda durdurulmaya çalışılmıştır. II. Selim, Yemen Valisi Sinan Paşa'yı Mozambik'e göndererek fetihler yaptırmıştır. Yemen Valisi Sinan Paşa Mozambik'in başkenti Mombasa'da ilk Osmanlı eseri olan büyük bir camiyi hizmete açmıştır. Ayrıca yine Osmanlı Devleti, III. Murat döneminde Yemen Valisi Hasan Paşa'nın emri ile Emir Ali Bey adlı kaptanını iki kadırga ile Portekizlilere karşı harekete geçmek üzere Mozambik ve çevresini ele geçirmişti. Fransızca ve Portekizce kaynaklarda "Serüvenci Ali Bey" adı ile geçen Emir Ali Bey, kısa süreliğine de olsa Osmanlıyı Afrika'nın bu kısımlarına kadar getirmişti.[10]

Ebubekir Efendi'den Önce Cape Town'da Müslümanların Siyasi ve İtikadî Durumu

Güney Afrika'da Müslüman toplulukları Ebubekir Efendi öncesi birçok açıdan karışıklık içinde bulunmaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz üzere İslam'ın ve Hilafetin çok uzağında bulunmak ve merkezle olan iletişimsizlik burada İslam'ın farklı yorumlanmasına, fıkhi ve itikadî birtakım yanlış uygulamaların oluşmasına sebep olmuştur. Güney Afrika Müslümanları, özellikle Hollandalıların baskı yaptığı dönemde, kitabi bilgilerden uzak; sözlü ve fiili tatbikatlarla İslam'ı yaşamaya çalışmışlar ve bu sebeple de aralarında zamanla farklı anlayış ve gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Zamanla bölge Müslümanları imam dedikleri liderler etrafında toplanmışlar ve İslam'ı kendilerince yorumlayan bu imamlar otorite sahibi olmuşlardır. İmamlık kurumu veraset yolu ile geçmeye başlamış ve dindeki bu bozulma devam etmiştir. Fakat bir zaman sonra Hicaz'a Kutsal Topraklara hac farizasını yapmak için giden hacılar burada dinin asıl şeklini görmüş ve kendi yaşadıkları dinin bozulmuşluğunun farkına varmışlardı.[11]

Ebubekir Efendi'nin yanında gönderilmiş olan Ömer Lütfi isimli memurun kaleme aldığı seyahatnameye aldığı mektuplar Güney Afrika'daki bu çarpık dini yaşantıyı gözler önüne sermektedir. Ebubekir Efendi'nin kendi mektuplarında dile getirdiği bazı hususlar nasıl bir din yorumunun olduğunu açıkça göstermektedir:

> Bir kimsenin hânesinden bir cenaze çıkarsa vay o biçarenin haline! Zira cenaze çıkan hanenin sahibi her ne kadar fakir olsa da yine müridi olduğu

[10] Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, s. 33.
[11] Suleyman Dangor, "The Expression of Islam in South Africa", *Journal of Muslim Minorty Affairs,* Published by Tylor and Francis, London, 1997, Vol. 17, s. 142.; Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, s. 125.

> imamın ne kadar müridi varsa cümlesini davet ederek yedi gün devamlı yedirirlermiş. Artık o biçare adam kendi derdine mi yansın, yoksa müridi oldukları imamın müritlerini mi doyursun. Zavallı adam her gün ancak beş – on kuruş ekmek parası kazanıp idare ederken on bin kuruş borç altına girermiş. Ve senelerce o borcu ödeyemezmiş. Elhasıl bu âdetler buna rıza göstermeyen Müslüman ahalinin fikrini mucip olmuştu. Bundan sarf-ı nazar mümkün olmayıp müteveffanın ölümünün "kırkıncı gün daveti" diyerek kırk gün sonra bir mükemmel davet daha ettirerek imam efendinin cümle müritlerini yedirirdi. Kezalik "yüzüncü gün daveti" namıyla yüz gün sonra bir davet daha düzenleyerek yine hepsi toplanır ve doyurulurdu. Ve ondan sonra da "sene daveti" diyerek bir sene sonra bir ziyafet daha çektirirler. Ardından yedi seneye kadar beher sene vefat ettiği günde bir ziyafet çekmesini farizadan sayarlardı. Lakin bu davetlerin birisini icrâda kusur eder ise Allah indinde o müminin Müslümanlığının kabul olunmayacağını ve ilelebet cehennem ateşinde kalacağını imam efendi müteveffanın vasisine ifade edip korkuturdu. Bu imamlar her gün birer hânede ziyafetten ziyafete koşturup senede ancak üç-dört kere hânesinde yemek yerlerdi.[12]

Hac dönüşü ülkelerine gelen Güney Afrikalı Müslümanlar, buradaki yanlışlığı ve durumun değişmesi gerektiğini Müslüman ahaliye yaymaya çalışmış, bunun sonucunda imamlar ile bir mücadele dönemi başlamıştı. Müslümanlar arasındaki bu mücadelenin zamanla şiddetlenmesi, İngiliz hükümetinin olaylara müdahil olmasına neden olmuştur. Nitekim Ebubekir Efendi'nin İstanbul'a gönderdiği mektuplardan bir başkasında ahali arasındaki dini ihtilafın nasıl çatışmaya döndüğü anlatılmaktadır.

> Bu taraf ehl-i İslam arasında niza ve kıtale sebep olan dini meseleleri tahkik eyledim. Bunların ekserisi şeriata nisbet kabul eder şeyler olmadıktan başka tuhaf şeyler kabilindendir. Kendi aralarında ihtilaf ettikleri hususlardan birisi cenazenin defni esasında evvel başının mı yoksa ayaklarının mı mezara sokulması gerekeceği meselesidir. Eski itikatları gereğince bir adam sakal salıverdikten sonra sakalını tıraş ederse ona kâfir nazarıyla bakılarak cenaze namazı kılınmaz ve bilakis bıyıklarını tıraş eylemeyen adam da ehl-i İslam'dan sayılmayıp o gibilere selâm verilmezdi. İnsanın kendi salyasını

[12] Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 58.

> yutmasının orucu ifsat ettiğine inanarak bundan son derece çekinip ramazanda herkes odalarında husûsî tükürük hokkası kullandıkları gibi bunu camide de beraberinde getirirlerdi. Ve ağızlarında kullandıkları bir nevi enfiyenin orucu bozduğunu kabul etmezlerdi.[13]

Ebubekir Efendi'nin kendi mektubunda belirttiği üzere onun gittiği dönemde Ümit Burnu'nda sekiz cami ve dokuz mescit bulunmaktaydı. Bu mescitlerin cemaatleri başlarındaki imamlar tarafından yönlendirilmekteydi. Ayrıca diğer kasaba ve köylerde de mescitler bulunmaktaydı.[14]

Siyasi açıdan ise Müslümanlar bu bölgede Hollandalılardan sonra daha hoşgörülü olan İngiliz hakimiyeti sırasında biraz daha rahat olmuşlardır. Cami inşa etmelerine ve ibadetlerini alenen yapmalarına izin verilmiştir. Fakat siyasi herhangi bir güçleri ve etkileri bulunmamakla birlikte sayılarının giderek artması da siyasi otoriteyi endişeye sevk etmiştir.

Ebubekir Efendi'nin Seçilmesi, Gönderilmesi Aşaması ve Cape Town'a Kadar Olan Seyahatleri

Cape Town'da Müslümanlar arasındaki çatışmaların büyümesi üzerine 16 Nisan 1862'de Ümit Burnu Müslümanları Sömürge Valisine müracaat ederek bir çözüm bulmasını istemişlerdir. Bölgede bulunan bütün fıkıh ve akaid kitaplarının Cava dilinde yazılmış olmasından dolayı bu eserleri konuştukları Hollanda diline çevirmek suretiyle dini eğitimi devam ettirebilmişlerdir. Ayrıca kendilerinin şer'i ilimlere vakıf bir alime ihtiyaç duyduklarını belirtmişler ve kendilerine İslam'ı öğretmek üzere Hilafetin merkezi olan İstanbul'dan bir muallim getirtilmesini talep etmişlerdi. Bu talep sonrasında vali bu isteği İngiltere Kraliçesine iletmiştir. İngiliz devleti durumu Osmanlı Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa vasıtası ile İstanbul'a bildirmişti. Sultan Abdülâziz konuya ilgi göstermiş ve gereğinin yapılması emrini vermişti. Bunun üzerine Bâb-ı Âli Güney Afrika'ya göndermek üzere alim aramaya başlamıştır. [15]

Ebubekir Efendi'nin oğlu olan Ömer Celaleddin'in naklettiklerine göre babası evvela Şehrizûr'da ecdadından Emir Süleyman tarafından tesis edilen

---

[13] Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 81.
[14] Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 81.
[15] Glenn Babb, "Abubakr Effendi – Among The Young Turks İn Afrikaans", *Quarterly Bulletin Of The National Library Of South Africa*, 2010, Vol. 64, s. 16.; Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 28.

medresede eğitimini görmüştür. Babasının vefatından sonra Ebubekir Efendi tahsiline İstanbul'da devam etmiştir. Daha sonra Bağdat'ta eğitimine devam etmiş ve daha sonra bir bedevi istilası onu Erzurum'a hicrete zorlamıştır. Ebubekir Efendi 1862 yılında yaşanan bir kıtlık nedeniyle erzak içinde olan kabilesine yardım istemek maksadıyla İstanbul'a gitmiştir. Ahmet Cevdet Paşa ise kendisinin Cape Town Müslüman ahalisi için en uygun alim olduğuna karar vermiş ve Ebubekir Efendiyi seçmiştir.[16]

Ebubekir Efendi'ye Londra'ya kadar harcırah olarak 7.500 kuruş verilmiştir. Londra'daki harcamaları ve oradan Ümit Burnu'na kadar olan yol masraflarının ise daha sonra Hâzine tarafından ödenmek şartı ile Londra'daki Osmanlı Sefâretince karşılanması kararlaştırılmıştır.[17]

Ebubekir Efendinin yolculuğu yanına aldığı yardımcısı Ömer Lütfi'nin de seyahatnamesinde belirttiği üzere; Korsika, Messina, Sardunya, Marsilya, Paris üzerinden Londra'ya uzamış ve oradan da bir gemi ile Güney Afrika'ya ulaşmıştır. Bu seyahat boyunca Ebubekir Efendi ve yardımcısı Ömer Lütfi Avrupa'yı yakından tanıma imkânı da bulmuştur. Özellikle Ömer Lütfi'nin Avrupa şehirlerine hayranlıkla baktığı görülmekte ve Batı karşısındaki tutumu dikkat çekmektedir. O da daha önce Avrupa'yı tanımak için giden Osmanlı münevverleri gibi Batı dünyasının ihtişamından, sokakların düzeninden ve şehrin çekiciliğinden ziyadesiyle etkilenmiştir.

Kendi seyahatnamesinde Ömer Lütfi "*Üçüncü gün şehirde bulunan bahçeleri ve sarayları seyreyleyip görmediğimiz ve işitmediğimiz şeyleri gördük. Paris'in içinden akan nehrin üzerine taştan ve demirden müteaddit köprüler kurulmuş ki insan hayrette kalıyor. Ki nasıl bina ve imar eylemişler ve nehrin içine nasıl temel tutturabilmişler*", diyerek Paris'in kendilerini nasıl etkilediğini yazmıştır. Esasında bu bakış açısı Paris'te büyükelçilik yapan Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet'in bakışıyla paralellik arz etmekte olup, bu dönemde Osmanlı aydınının batı karşısındaki hayran tutumuna da bir örnek teşkil ediyor.[18]

Yine aynı seyahatnamede Londra'dan bahsederken "*Londra şehri gayet muntazam ve mamur bir şehir olduğundan ahalisi dahi gayet hünerli ve marifetli idiler.*

[16] A. Van Selms, "Güney Afrika'da Bir Türk Alimi", *Diyanet Dergisi,* 1976, C. 17, s. 171.
[17] Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, s. 127.
[18] Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 36.

*Şehrin içi gayet güzel, sokakları Paris'in sokakları gibi geniş idi. O kadar beygir ve araba işlerdi ki bir taraftan öte tarafa geçmek murad eden kimse bir çeyrek saat beklemedikten sonra geçem*ezdi. *Geceleri gündüz gibi sabaha kadar dükkânlar açık ve sokaklar gazın ziyasıyla sabaha kadar münevver idi*", ifadelerini kullanarak Batı şehirlerine dair gözlemlerini kaleme almıştır. [19]

Ebubekir Efendi'nin Cape Town'daki Faaliyetleri:

Ebubekir Efendi'nin Cape Town'a geleceği haberi buradaki ahaliyi heyecanlandırmıştı. Fakat İngiliz yönetimi büyük bir karşılama töreni tertiplenmesini istemeyerek engel olmak istemişti. Ebubekir Efendi'nin oğlu Ömer Celâlettin Efendi "Cape Town'a ulaşınca babam kendisini kimsenin beklemediğini gördü. Royal otelde gelecekleri beklemek maksadıyla endişe içinde üç gün bekledi, fakat kimse gelmedi." İfadeleriyle durumu anlatmaktadır.[20] Fakat bu söylenenler gerek Ebubekir Efendi'nin gönderdiği mektuplarda gerekse de Ömer Lütfi'nin seyahatnamesinde tekzip edilmiştir. Buna göre Cape Town'a inen Ebubekir Efendi'yi Abdullah adında bir Müslüman şahıs karşılamış ve Ebubekir Efendi ondan hamama götürmesini istemiştir. Ebubekir Efendi ve Ömer Lütfi hamamda iken Abdullah adlı şahıs onların geldiğini ahaliye söylemiş ve hamamın dışında büyük bir kalabalık toplanmıştı. İlk günden Ebubekir Efendi'ye saygılarını ve sevgilerini göstermişlerdi.[21]

Ebubekir Efendi yerleştikten sonra Müslümanlar arasındaki karışıklığın sebeplerini bulmaya çalışmış ve ilk iş olarak bu durumu sona erdirmeye çalışmıştır. Bâb-ı Âli'ye gönderdiği mektuplarında olayı şöyle anlatmıştır:

> Benim tahkîkâtıma göre Ümit Burnu Müslümanları arasında zuhur eden ihtilafın menşe' ve sebebi şu şekildedir. Buraların İslam memleketlerine uzaklığı, muhâbere ve musâhabetin hemen hemen tamamen yokluğu cihetiyle, bu havali Müslümanlarının, peygamberimizin getirdiği şeriata aykırı bazı batıl itikatları olup, bu vecihle cümlesi tek mezhep olmuşlardır. Ancak takriben bundan elli sene önce halktan bazı kimseler, hac farîzasını edâ etmek niyetiyle Hicaz'a gitmişlerdi. Bunlar Haremeyn-i Muhteremeyn'de bazı dini emirlerin farklı bir tarzda ifa olunduğunu müşahede etmeleri ve görmeleriyle, dönüşlerinde durumu halka

[19] Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 37.
[20] Selms, "Güney Afrika'da Bir Türk Alimi", s. 170.
[21] Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, s. 144.

> açıklamışlar ve duyurmuşlardı. Yine bunlar kendilerine inanan bazı cemaat mensupları taraf ile birleşerek imam ve hatipleri eski usulleri bırakarak, sıhhat üzere dini hükümleri yerine getirmeye icbâr, getirmeyenleri de azlederek, yerine başkasını tayine kalkmışlardı. Hâlbuki vazifeden alınmak istenen imam ve hatipler eskiden beri veraset yolu ile sahip oldukları makamlarla ilgili bu değişikliğe, baba ve ecdatlarından gördükleri batıl geleneğe ve kendi şahsi menfaatlerine aykırı gördükleri için karşı çıkmışlardı. Böylece bu iki grup arasında şiddetli bir düşmanlık ve anlaşmazlık almış yürümüş ve mahalli hükümet her ne kadar iki tarafın arasını bulmaya ihtimam ve gayret etmişse de bu bir fâide sağlamamıştı.[22]

Ebubekir Efendi'nin bu durumu gidermek için harekete geçmesi imamların kendisine cephe almasına, sahte şeyhlerin kendisine karşı harekete geçmesine, oryantalistlerin ithamlarına sebep olmuştur. Birçok zorlukla karşılaşan Ebubekir Efendi çeşitli mahkemeler ve suçlamalarla boğuşmak durumunda kalmıştır. İmamlar "biz her ne kadar buraya gelen hocayı bir alim zannettik ise de, onun Şeriat-i Ahmediyye'den habersiz olduğu daha sonra bazı fiil ve sözlerinden anlaşıldı" diyerek otoritelerini ve bu sayede elde ettikleri menfaatlerini korumak için ellerinden geleni yapmışlardır.[23]

Ebubekir Efendi'nin Cape Town'da yapmış olduğu ilk faaliyetlerinden birisi de eğitim alanında olmuştur. Ümit Burnu'nda ilk Osmanlı mektebini kurmuş ve sabah çocuklara akşam da büyüklere dersler vermiştir. Cape Town'a varışının daha ellinci gününde dini dersler verdiği bir okul açmış ve kısa zamanda da 300'e yakın insan burada din eğitimi almaya başlamıştır. Burada Ruhu'l Beyan adlı eseri okutmuş, ayrıca kendisi Beyânü'd-Din[24] adlı bir fıkıh kitabı yazmış ve basılıp çoğaltılması için İstanbul'a göndermiştir. Bu kitap Afrikaans[25] dilinde basılarak Güney Afrika'da var olan İslami bilgi eksikliğini böylece gidermeyi amaçlamıştır.[26]

---

[22] Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, s. 162.
[23] Lütfi, *Yüz Yıl Önce Afrika*, s. 59.
[24] Mohammed Haron, "The Making Preservation and Study Of South African Ajami MMS and Text", *Sudanic Africa,* Published by Brill, 2001, Vol. 12, s. 11.
[25] Afrikaans dili Hint – Avrupa dil ailesine mensup olan, Flemenkçe dili ile kardeş Güney Afrika resmi dillerinden birisidir. Yaklaşık altı milyon konuşanı olduğu tahmin edilmektedir. (Bkz. Andrew Dalby, *Dictionary Of Languages,* A&C Black Publishers, London, 1998, s. 4.)
[26] Selim Argun, "The Life and Contribution of The Osmanlı Scholar Abu Bakr Effendi", Universty of Juhannesburg, December 2000, https://www.academia.edu/1315389/The_life_and_contribution_of_the_Osmanli_scholar_Abu_Bakr_Effendi_towards_Islamic_thought_and_culture_in_South_Africa s. 8. ; Babb, a.g.e., s. 18.

Cape Town'a yerleşen Ebubekir Efendi'nin etkisi sadece dini alanla sınırlı kalmamıştır. Burada yaşayan Müslüman topluluğun yaşamlarının birçok alanında değişiklikler meydana getirmiştir. Güney Afrika'da yaşayan Müslüman gruplar çoğunlukla İngilizler gibi giyinmekte ve yaşayış tarzlarındaki birçok unsur İngilizler gibi devam etmekteydi. Ebubekir Efendi'nin gelişiyle beraber kılık kıyafette İngiliz tarzının bırakıldığı, hatta bölge Müslümanlarının fes giyme alışkanlığının da yine bu dönemde başladığı bilinmektedir.[27]

Ebubekir Efendi hayatı boyunca Güney Afrika'da İslami çalışmalar ve faaliyetler yapmaya devam etmiş ve kalıcı bir etki bırakmıştır. Bahsedilen dönemde Osmanlı Devleti'nin şartları dikkate alındığında, hilafet merkezinden sağlanan Afrika'nın en güneyine ulaşabilecek en kayda değer ve etkili girişim Ebubekir Efendi'nin yaptığı toplumsal eğitim olmuştur.[28] Ebubekir Efendi Cape Town'da evlilikler yapmış ve buraya kalıcı olarak yerleşmiştir. 1863 yılında Rukiye Maker isimli hanımıyla, daha sonra Tahoora Cook Saban isimli hanımıyla evlenmiştir ve bu evlilikleri dönemin gazetelerinde de yer almıştır. Ebubekir Efendi Osmanlı'ya dönmemiş ve vefat ettiğinde Cape Town'un yüksekçe bir tepesine defnedilmiştir. Ebubekir Efendinin, beş erkek ve biri kız olmak üzere toplam altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Kendisinin ardından çocukları Güney Afrika'da hizmetlerini devam ettirmişlerdir.[29]

Günümüzde Cape Town'da Müslümanların Durumu

Güney Afrika Cumhuriyeti Müslüman toplumunun bütünü dikkate alındığında %49 kadarı *Renkli*[30], %47 kadarı *Asyalı* olup *Afrikalılar* ile ilgili istatistiklere pek güvenilmese de %4'ten azı bu gruptandır. *Beyazlar* ise %1'in altındadır.[31]

Güney Afrika'da özellikle Cape Town şehri Müslümanların yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerin başında gelir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Mandela ve sonrasında Müslümanlara hoşgörüyle yaklaşılmış ve faaliyetlerini serbestçe yapabilme olanağı tanınmıştır. Günümüzde Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşayan

[27] Abdoukader Tayob, *Islam in South Africa,* University Press of Florida, Gaineswille, 1999, s. 69.
[28] Tayob, *Islam in South Africa*, s. 33.
[29] Babb, "Abubakr Effendi", s. 19.; Uçar, *Güney Afrika'da Osmanlılar*, s. 241.
[30] Colored (Renkli) ayrımı Güney Afrika'da kullanılan bir terimdir. Bu terimle Afrikalı, Avrupalı ve Asyalı ırkların birleşiminden oluşan bir ırka mensup insan kastedilmektedir.
[31] Sonn, "Güney Afrika'da İslami Çalışmalar", s. 124.

Müslüman sayısı 2015 yılında 737,139 olarak belirlenmiştir. Bu rakamın 2020 yılına kadar 829,000 civarında olması beklenmektedir. Toplam popülasyon ise 50 milyon civarındadır.[32]

Sonuç ve Değerlendirme

On dokuzuncu yüzyılda Batı tarafından hasta adam olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nin en zor durumda kaldığı dönemlerde dahi dünya Müslümanları adına yaptıkları hayret uyandırıcıdır. Afrikalılar açısından ise ilk defa bir beyaz adam onları sömürmek için değil de yardım maksadıyla gelmiştir. Osmanlı'nın Afrika'ya dair yaptığı çalışmalar bu bakımdan çok önemliydi. Çünkü sömürgeci Batı dünyasına karşı direnişlerinde, bu insanların dayanabilecekleri yegâne güç Osmanlı Devleti'ydi. Her ne kadar kendi tebaasının dertlerine bile çözüm bulamadığı en karışık dönemlerini yaşıyor olsa da Osmanlı'nın Cape Town'a kadar ulaşmış olması orada yaşayan Müslüman topluluğa can suyu olmuştur. Bugün Cape Town caddelerinden birinde dolaşırken birdenbire karşınıza Hamidiye isminde bir caminin çıkması bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Ebubekir Efendi, yüzyıllarca Batılılar tarafından sömürülmüş ve sömürgeciliğin en önemli limanlarından birisi olan Ümit Burnu'nda Müslüman toplulukların bugün ismini hala unutmadığı bir isim olarak tarihe geçmiştir.

1862 yılında Güney Afrika'ya gönderilen Ebubekir Efendi'nin şahit olduğu tecrübeler 19. Yüzyıl gibi yakın bir tarihte dahi merkezden uzak olan, gerekli kaynaklara ve eğitim imkanlarına sahip olmayan Müslüman toplulukların dini yaşayışlarının ne derece bozulabileceğini göstermiştir. Ebubekir Efendi bu coğrafyada Sünni İslam'ı tesis eden en önemli isim olmuştur. Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika'da yaptığı faaliyetler bölgedeki İslam anlayışını doğru temeller üzerine oturturken, Osmanlı Devleti'nin hilafet etkisini kullanıldığında bölgede ne derece etkili olabileceğini de göstermiştir. Bölgede nesiller boyu devam eden İslam geleneğinin temelinde onun büyük emekleri olduğu unutulmamalıdır.

Bugün dahi Cape Town şehrinde bir yürüyüşe çıktığınızda karşılaştığınız Müslümanlara *Effendi* ismi telaffuz edildiğinde çok büyük bir kısmının Ebubekir Efendi'yi tanıdıklarını göreceksiniz. Araştırma maksadıyla çıktığım üç ay süren Cape

[32] Houssain Kettani, "Muslim Population in Africa: 1950 – 2020", İnternational Journal of Environmental Science and. Development, Vol. 1, No. 2, 2009, s. 139.

Town seyahatimde bu duruma çokça şahit oldum. Ebubekir Efendi'nin kabrinin bulunduğu yer başta olmak üzere şehirdeki bazı önemli camileri ve bölge Müslümanlarının bakiyesi olan kimi eserlerin fotoğrafları, günümüze ulaşan bu etkinin ortaya konması açısından ekte verilmiştir.

EK -1 Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Ebubekir Efendi'nin *Bo-Kaap* mahallesinin üst tarafındaki yüksek alanda yer alan kabri.

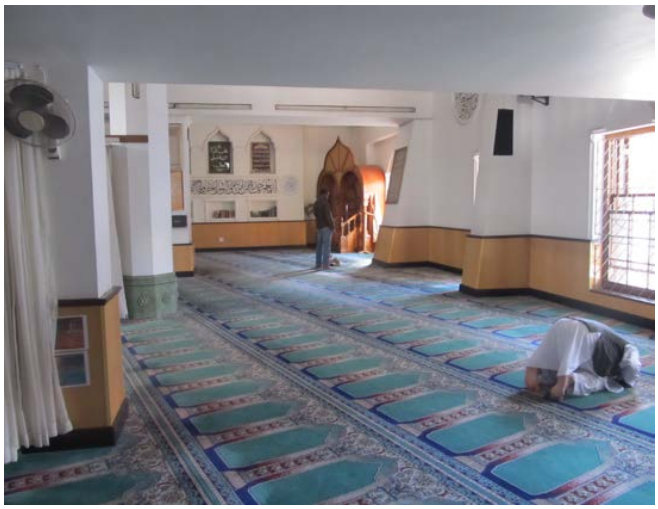
Fotoğraf 2: *Tuan Guru* adıyla bilenen İmam Abdullah Kadı Abdüsselam'ın Cape Town şehrindeki Türbesi.

Fotoğraf 3: Cape Town şehrinden 1850 yılında inşa edilmiş olan *Jameah Masjid*.

Fotoğraf 4: *Bo-Kaap Museum*'dan bölge Müslümanlarının bakiyesi olan eserler.

Fotoğraf 5: Cape Town'daki ilk cami olma özelliğini taşıyan 1794 tarihli *Auwal Masjid*'in içeriden görüntüsü.

Fotoğraf 6: Her Cuma namaz sonrası cami cemaatine yemek verilen *The Jumu'a Mosque*'den bir görüntü.

Kaynakça

Argun, Selim. "The Life and Contribution of The Osmanlı Scholar Abu Bakr Effendi". *Master's Theses.* Universty of Juhannesburg. 2008.

Babb, Glenn. "Abubakr Effendi – Among The Young Turks in Afrikaans". *Quarterly Bulletin Of The National Library Of South Africa,* 2010. ss. 16-30.

Dangor, Suleyman. "The Expression of Islam in South Africa". *Journal of Muslim Minorty Affairs.* Published by Tylor and Francis. London, 1997. Vol. 17. ss. 141-151.

Dalby, Andrew. *Dictionary Of Languages.* A&C Black Publishers. London, 1998.

Haron, Mohammed. "The Making Preservation and Study Of South African Ajami MMS and Text". *Sudanic Africa.* Published by Brill. 2001. Vol. 12. ss. 1-14.

Kavas, Ahmet. "Afrika'da İslam'ın Yaşatılmasında Türkler'in Hayati Önemi". *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu.* Isparta, 2007. ss. 87-90.

Kavas, Ahmet. "Afrika'da Misyonerlik Faaliyetleri". *Dinler Tarihi Araştırmaları 3.* Dinler Tarihi Derneği Yayınları. Ankara, 2001. ss. 447-452.

Kettani, Houssain. "Muslim Population in Africa: 1950 – 2020". *International Journal of Environmental Science and Development.* Vol. 1, No. 2, 2009. ss. 136-142.

Lütfi, Ömer. Yayına Hazırlayan Hüseyin Yorulmaz. *Yüz Yıl Önce Güney Afrika.* Kitapevi Yayınları. İstanbul, 2006.

Mandivenga, Ephraim C.. "The Cape Muslims and The Indian Muslims of South Africa: A Comparative Analysis". *Journal of Muslim Minorty Affairs.* Published by Tylor and Francis. London, 2000. Vol. 17. ss 347-352.

Naude, Jacobus A.. "Güney Afrika'da Tasavvufa Karşı Muhalefetin Tarihsel Seyri". Çev, Orhan Ş. Koloğlu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* Bursa, 2003. ss. 431-460.

Oliver, Erna. Oliver, Willem H.. "The Colonisation of South Africa: A Unique Case", *HTS Theological Studies*. 2017. ss. 1-8.

Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türkiye Tarihi*. C. 6. Ötüken Yayınları. İstanbul, 1978.

Selms, A. Van. "Güney Afrika'da Bir Türk Alimi". *Diyanet Dergisi.* C. 17. 1976. ss. 168-173.

Sonn, Tamara. "Güney Afrika'da İslami Çalışmalar". *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 2, İstanbul, 1994, ss. 123-130.

Tayob, Abdoukader. *Islam in South Africa.* University Press of Florida. Gaineswille, 1999.

Uçar, Ahmet. *Güney Afrika'da Osmanlılar*. Çamlıca Yayınları. İstanbul, 2008.